

WYSTAWA

PRZEBACZENIE I POJEDNANIE

K A R D Y N A Ł

KOMINEK

nieznany ojciec Europy / 23.10.2015 > 07.12.2015

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

WROCLAW 2016
European Capital of Culture

tempora®

STIFTUNG
ZUKUNFTBERLIN

ME
MUSEUM OF EUROPE

Arzamburo
Instituto de Estudios
Políticos de Europa

MUSEI VATICANI

Städt. Palais / Residenz

SPIS TREŚCI

1. Przesłanie Prezydenta Wrocławia
2. Od kuratora wystawy
3. O wystawie
4. Opis wystawy
 - 4.1. Ogólna koncepcja wystawy
 - 4.2. Doświadczenie wystawy

PROLOG

AKT 1: W cieniu Hitlera: 1939–1945

AKT2: W cieniu Stalina: 1945–1956

AKT3: Droga do pojednania: 1956–1974

FINAŁ

5. WROCŁAW, EUROPEJSKA STOLICA KULTURY 2016
6. TEMPORA / MUZEUM EUROPY
 - 6.1 Tempora
 - 6.2 Muzeum Europy
7. Partnerzy projektu
8. Katalog
9. Informacje praktyczne

1. Przesłanie Prezydenta Wrocławia

„Przebaczenie i pojednanie. Kardynał Kominek, nieznanym ojciec Europy”

Na skutek ustaleń po zakończeniu II wojny światowej niemieckie miasto Breslau znalazło się w granicach Polski i stało Wrocławiem. Wypędzono stąd przedwojennych mieszkańców, głównie Niemców, osiedlono zaś Polaków, przybyłych z różnych stron kraju i wysiedlonych z dawnych polskich Kresów Wschodnich. To chyba jedyne duże miasto, w którym doszło do stuprocentowej wymiany ludności. Współczesny Wrocław jest zatem w jakimś sensie efektem działania trzech zbrodniczych „wynałazków” XX wieku — faszystów, komunizmu i II wojny światowej. To one sprawiły, że — co chciałbym jeszcze raz podkreślić — Wrocław jest miastem przesiedleń, miastem, w którym nastąpiła CAŁKOWITA wymiana ludności. Wrocław zniszczony w 80 procentach, pełen historii i piękna, był dla przybyłych Polaków miastem obcym. Choć dziś, 70 lat od zakończenia wojny, wydaje się to nieprawdopodobne, to jednak ówczesnym mieszkańcom ich los wydawał się niepewny. Dramatu prawie 6 lat wojny nie zaleczyło 20 lat stabilizacji, wszak wciąż żyli ludzie, którzy już jedno 20-lecie międzywojenne widzieli. Skoro przesiedlono ich raz, może przesiedli się ich po raz kolejny? Może Niemcy wrócą?

Takie były nastroje w 1965 roku, gdy wrocławski metropolita Bolesław Kominek napisał „Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w chrystusowym urzędzie pasterskim”, w którym padły znane słowa: „udzielamy wybaczenia i prosimy o nie...”. Dwie dekady po okrutnym, bezprecedensowym okresie mordowania, kiedy żyli jeszcze świadkowie tamtych wydarzeń, we Wrocławiu podjęto próbę pojednania sąsiednich, zwaśnionych dotąd narodów! Większa część tekstu Orędzia skierowanego do biskupów niemieckich to przypomnienie historii relacji polsko-niemieckich — anamneza, która jest warunkiem koniecznym, aby czas zagoił wszystkie rany. To odpominanie zawarte w Orędziu musiało zmierzyć się z oficjalną, zakłamaną historią, w której sąsiad na zachodzie kreowany był na odwiecznego, wręcz mitycznego wroga, a sąsiad na wschodzie przez etniczne pokrewieństwo na naturalnego sojusznika, który swą misję zrealizował ostatecznie przez „wyzwoleńczą” działalność Armii Czerwonej.

W notatkach wyjaśniających powstanie Orędzia Kominek pisał: „Sposób mówienia nie może być nacjonalistyczny, lecz musi być europejski w najgłębszym znaczeniu tego słowa. Europa to przyszłość — nacjonalizmy są wczorajsze.” Jak to musiało brzmieć w czasach, gdy Niemcy wciąż nie uznali granicy na Odrze i Nysie?! We Wrocławiu — mieście, które było świadkiem tylu krzywd tylu narodów, Bolesław Kominek, katolicki biskup, ale także filozof, myśliciel i polityk pojął, że próba ich odkupienia wywoła tylko kolejne krzywdy i wyciągnął rękę do pojednania, bo w nim widział jedyne trwałe rozwiązanie.

Tak oto socjologiczny eksperyment, który był skutkiem decyzji wielkich mocarstw, wbrew zamysłowi twórców dał zdumiewająco pozytywne rezultaty. Orędzie, będące nowym otwarciem w stosunkach polsko-niemieckich, dało zielone światło dla kolejnych niezwykle ważnych gestów — przypomnę choćby zachowanie kanclerza RFN Willy’ego Brandta w czasie wizyty w Warszawie w 1970 r., kiedy ukląkł przed Pomnikiem Bohaterów Getta.

Wystawa, którą otwieramy, ma przypomnieć te dawne czasy i trud drogi, która doprowadziła do polsko-niemieckiego pojednania, do zjednoczonej Europy. Chciałbym jednak, abyśmy dostrzegli w biskupie postać daleko bardziej współczesną, niż można by się spodziewać, stojąc przed jego pomnikiem. Przecież gdyby zamazać daty jego życia, zwykle pojawiające się przy nazwiskach ludzi, którzy odeszli, to ukazałby się nam aktywny członek społeczeństwa. Dziś jego „wybaczymy i prosimy

o wybaczenie” w parę minut poszłoby w świat jako *tweet*, który biłby rekordy popularności, stając się „ulubionym” oraz szybko wyszedłby poza kontekst polsko-niemiecki. Dzięki jednoczesnej zwięzłości i uniwersalności służyłby otwartym ludziom w różnych sytuacjach konfliktowych. Gdybym ja umieszczał w sieci cytaty z Orędzia, otagowałbym go jako #odwaga, ale i #pokora, jako #perspektywa, ale i #zjednoczenie.

Biskupi polscy, Bolesław Kominek, biskup Wrocławski zrobili rzecz niebywałą. A ja chciałbym ich przywrócić z formatu pomnikowego do ludzkiego. Uważam, że dziś wciąż potrzebujemy takiego spojrzenia na Europę.

Rafał Dutkiewicz
Prezydent Wrocławia

2. Od kuratora wystawy, Krzysztofa Pomiana

Zjednoczenie nie jest możliwe bez pojednania. Pojednanie między niedawnymi wrogami stało się najważniejszym wyzwaniem dla wszystkich osób pragnących zjednoczenia Europy po wojnie, która doprowadziła do niewyobrażalnej skali nienawiści.

W Europie Zachodniej proces zapoczątkowany planem Marshalla (1947) doprowadził do podpisania Traktatu Elizejskiego (1963), który był końcowym akcentem pojednania między Francją a Niemcami. W tym samym czasie w Europie Środkowej, podporządkowanej Związkowi Radzieckiemu, II wojna światowa ciągle się nie zakończyła. Wydawało się, że ogromna przepaść, jaką wojna pozostawiła między Polską a Niemcami, będzie wieczna i uniemożliwi wszelkie zbliżenie między tymi krajami. Wprawdzie Polska Rzeczpospolita Ludowa i Niemiecka Republika Demokratyczna deklarowały przyjaźń narzuconą przez Sowietów, ale nikt w tę „przyjaźń” nie wierzył. Natomiast z Republiką Federalną Niemiec (RFN) – prawnym spadkobiercą III Rzeszy, członkiem NATO (1955) i Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG, 1975) – Polska była w konflikcie, który zdawał się nie do wygaszenia. Polacy nadal cierpieli na skutek wojny nastawionej na podbój i eksterminację prowadzonej przez nazistowskie Niemcy przeciw ich narodowi, krajowi i kulturze. Konferencja w Poczdamie (1945) przyznała Polsce ziemie zachodnie należące wcześniej do Niemiec jako kompensatę za terytoria pozostawione przez Polskę na wschodzie, czego nie uznawała RFN. Część ludności niemieckiej miała poczucie niesprawiedliwości w związku z utratą, bez nadziei na zmianę, domów należących do przodków, a obecnie zajętych przez Polaków, którzy sami musieli opuścić swoje domy na wschodzie. Wydawało się, że spór między Polską a RFN dotyczący zachodniej granicy Polski nie ma końca.

Trzeba było być wizjonerem, aby w latach 60. wyobrazić sobie integrację Polski z Europą reprezentowaną wówczas przez EWG. Bolesław Kominek, arcybiskup tytularny Wrocławia, przedwojennego Breslau, był przekonany, że „Europa to przyszłość – nacjonalizmy są wczorajsze”. Uważał, że spór z RFN może stać się barierą nie do pokonania między Polską a Europą. Argumenty polityczne uzupełniały duchowe i religijne aspekty pojednania między Polakami a Niemcami, które nabierało kształtu w klimacie międzyreligijnego pojednania Soboru Watykańskiego II. Kominek zainteresował swoimi ideami prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego. W końcowym fragmencie *Orędzia biskupów polskich do ich niemieckich braci w chrystusowym urzędzie pasterskim*, zredagowanym przez Kominka i podpisanym przez wszystkich polskich biskupów obecnych w Rzymie, znalazły się słynne słowa: „udzielamy wybaczenia i prosimy o nie”.

Orędzie zostało opublikowane 18 listopada 1965 r. i od tego momentu głęboko przykuwało uwagę w obu krajach. Pięć lat po opublikowaniu *Orędzia* Willy Brandt podpisał w Warszawie traktat między RFN a Polską. Z upływem czasu nad wojenną przepaścią przerzucono najpierw kładki, a potem mosty. Dwadzieścia pięć lat później RFN uznała zachodnią granicę Polski. W 2004 r. Polska, wraz z 9 innymi do niedawna komunistycznymi krajami, przystąpiła do Unii Europejskiej.

Wystawa przedstawia tę właśnie nieznaną i niedocenianą historię integracji europejskiej.

Krzysztof Pomian
Kurator wystawy

© Tempora

3. O wystawie

W 2007 r., z okazji 50. rocznicy podpisania Traktatów Rzymskich, Muzeum Europy przygotowało w Brukseli wystawę „Europa – to nasza historia”. Wystawa, opracowana przez komitet naukowy i interdyscyplinarny zespół specjalistów, adresowana była oczywiście do wszystkich Europejczyków, ale z racji tego, że została pokazana w Brukseli, skierowana była głównie do publiczności z krajów założycielskich Unii Europejskiej.

W 2009 r. na prośbę władz Wrocławia wystawa „Europa – to nasza historia” została przedstawiona w Polsce, uświetniając podwójną rocznicę: 20-lecie pierwszych wolnych wyborów w Polsce oraz 5. rocznicę przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Po pogłębionej analizie przeprowadzonej wraz z polskim komitetem naukowym wystawa została zaadaptowana na potrzeby polskiej publiczności. Postać kardynała Kominka była częścią tej adaptacji i dzięki temu odkryliśmy jego działania na rzecz zjednoczenia w Europie.

W czasie adaptacji wystawy byliśmy świadkami zadziwiającej, ale jednocześnie uzdrawiającej zamiany miejsc: historia budowy zjednoczonej Europy w latach 50. i 60. XX wieku nabierała sensu w polskiej historii. A my przyswajaliśmy sobie historię wyzwolenia Polski spod sowieckiego jarzma i drogę do zjednoczenia z Niemcami. Z tej eksperymentalnej wymiany wyłaniała się prawdziwa wspólna historia europejska.

Dzisiaj historia kardynała Kominka, odnalezionego Ojca Europy, pozwala nam kontynuować stopniową budowę wspólnej europejskiej historii, a nawet nadać jej dodatkowy wymiar. Ta ruchoma wystawa zostanie przedstawiona poza Polską publiczności europejskiej, której osoba kardynała jest całkiem nieznaną. Poprzez tę postać twórcy wystawy zamierzają przypomnieć Europejczykom pochodzącym z różnych środowisk kilka wydarzeń, przy czym niektóre z nich są całkowicie nieznanymi, inne wprawdzie znane, ale przeżywane w odmienny sposób.

Po ekspozycji w Rzymie na terenach Muzeów Watykańskich wystawa będzie prezentowana w Berlinie, Wrocławiu i Brukseli – w miastach, które są głównymi bohaterami tej historii. W tym przypadku ma znaczenie zaprezentowanie europejskiej publiczności wzajemnych traum. Przypomnienie prawdziwego oblicza nazistowskiej okupacji w Polsce, jakże odmiennej od okupacji krajów północnej i zachodniej Europy, a także pokazanie rywalizacji ofiar po wojnie oraz negocjowania przez dziesiątki lat cierpień innych pozwolą pogłębić konieczne pojednanie.

Wystawa z pewnością nie wyczerpuje tematu, ogranicza znacząco przekaz historyczny – ale wyzwala zainteresowanie, otwiera nas na nieznaną sferę.

Pokazywanie historii to wybór czasu i przestrzeni, to obrona pewnego punktu widzenia i szczególnej chronologii. Pokazywanie historii to zgoda na przecinanie się i mieszanie obrazów tego, co miało miejsce. Chodzi o różnorodne spojrzenia. Z jednej strony wizja twórców wystawy, która zawsze jest dziełem zbiorowym, z drugiej strony spojrzenie publiczności, na której życzliwe zainteresowanie liczymy. Ogląd publiczności jest nieskończenie różnorodny. Każdy widz konfrontuje z ekspozycją nie tylko swoją wiedzę historyczną, ale przede wszystkim swoją własną wrażliwość i swoją indywidualną historię. Zdolność do łączenia różnych spojrzeń stanowi o sukcesie wystawy, owa zdolność to sytuacja, w której możliwe staje się spotkanie tych indywidualnych spojrzeń z historią, które tworzy historię zbiorową.

Zarówno w treści, jak i w formie wystawa ta wpisuje się doskonale w misję Muzeum Europy, które jest dumne z tego, że przyczyniło się do jej powstania.

W imieniu Tempory/Muzeum Europy

Isabelle Benoit

Benoît Remiche

© Tempora

4. Opis wystawy

4.1. Ogólna koncepcja wystawy

- Wystawa skupia się wokół trzech aktów, które poprzedza prolog i kończy finał:
 - W cieniu Hitlera: 1939–1945
 - W cieniu Stalina: 1945–1956
 - Droga do pojednania: 1956–1974
- Tło wystawy stanowi zwięzła prezentacja wydarzeń, które tworzą wątek historii niemiecko-polskiej i historii Europy przed, w trakcie i po II wojnie światowej.
- Osią opowieści jest osoba Bolesława Kominka, który w trakcie dyktatury nazistowskiej, a potem komunistycznej, był zwyczajnym przedmiotem historii, a który w pewnym momencie swojej życiowej drogi stał się jej pierwszoplanowym podmiotem.

4.2. Doświadczenie wystawy

© Tempora

PROLOG

W pierwszej przestrzeni zaraz po wejściu widz od razu, chociaż w sposób pośredni, wprowadzany jest w centrum tematyki wystawy. Ogląda dwa dzieła sztuki, które wyrażają temat wojny i pojednania. Widz jeszcze tego nie wie, ale te dwa wątki będą mu towarzyszyć cały czas – w trakcie oglądania wystawy zapraszamy widza do refleksji na temat wojny i pojednania. Są to dwie rzeźby niemieckiego artysty Alexandra Polzina (ur. 1973): *Requiem* i *Podwójny Anioł*. Pierwsza rzeźba symbolizuje wojnę i żałobę, druga – pojednanie.

Manifest wystawy zaprezentowany w tej samej przestrzeni wprowadza widza bezpośrednio w temat: z tła w postaci wojny, zniszczenia i pojednania wyłania się jedna postać – Bolesław Kominek. Powojenni twórcy zjednoczonej Europy kultywowali tę ideę już w czasie wojny. Jako Polak Kominek nie mógł podejmować konkretnych działań, jak Jean Monnet czy Robert Schuman. Ale w nie mniejszym stopniu był „ojcem” Europy poprzez swoją pracę na rzecz pojednania z Niemcami, co doprowadziło do rozszerzenia Unii Europejskiej w 2004 roku.

Już w tej wstępnej przestrzeni widz poznaje centralną postać wystawy, „bohatera”, który nie gra jeszcze pierwszoplanowej roli w historii, ale – podobnie jak w przypadku jego współobywateli – historia miota nim wedle swoich upodobań. Kominek żyje, podobnie jak de Gasperi i Schuman, na styku dwóch języków i na granicy dwóch narodów. O jego urodzinach na Śląsku i dzieciństwie, na którym piętno odcisnęła I wojna światowa, opowiada kilka dokumentów i zdjęć ze stron rodzinnych. Inne zdjęcia pokazują święcenia kapłańskie oraz pobyt Bolesława Kominka w Paryżu, gdzie powstawał jego doktorat (prezentowany na wystawie). Zarysowanie postaci zakończono przedstawieniem pracy kapłańskiej w okresie przedwojennym w diecezji katowickiej, czemu posłużyło kilka archiwalnych dokumentów, które pozwalają poznać charakter jego pisma. Widz odkrywa postać bohatera wystawy również dzięki instalacji audiowizualnej umożliwiającej mu wybranie fragmentów wspomnień czytanych przez aktora. Opisują one młodego Kominka lub przytaczają, co myśli on o wydarzeniach, których jest świadkiem.

W prologu wystawy pojawia się także synteza wydarzeń, które szczególnie dla widza spoza Polski są kluczem do późniejszych działań Kominka. Mapy, zdjęcia i świadectwa pokazują Polskę i Śląsk z początku XX wieku, a potem po I wojnie światowej: używane na tym terenie języki, mieszkające tu społeczności i wreszcie panujący tu klimat polityczny.

© Tempora

AKT 1: W cieniu Hitlera: 1939–1945

Przesłanie

Wojna, którą naziści prowadzą w Polsce, w odróżnieniu od wojny prowadzonej na Zachodzie, jest prawdziwą wojną eksterminacyjną.

Po obejrzeniu prologu wzrok widza przyciąga instalacja, w której centrum znajduje się zwykła książka. Przynajmniej tak sądzi widz. Kiedy jednak przybliży się, wchodząc w przestrzeń pierwszego aktu wystawy, odkrywa, że chodzi o *Mein Kampf*. Z *Mein Kampf* wybrano cytaty dotyczące „Słowian”, jak określał ich Hitler. Pochodzą one z wypowiedzi nazistowskich dygnitarzy i mają przekonać widza, jaki los naziści zamierzali zgotować narodowi Europy Wschodniej.

Od tego momentu widz lepiej rozumie powód, dla którego w pozostałej części tej przestrzeni jest tyle przemocy. Pierwszy moduł – *Podbój i okupacja* – zawierający dokumenty archiwalne i mapy, pokazuje, jak naziści podbijają Polskę, a potem jak organizują okupację tego dużego terytorium oraz... jak Rosjanie robią to samo we wschodniej części kraju. Faksymile tajnych klauzul paktu Ribbentrop-Mołotow przypominają widzowi ten rozbiór Polski „pomiędzy braci”. Drugi moduł tłumaczy politykę rasową prowadzoną na terytorium Polski wobec Żydów, ale także wobec Polaków: likwidacja elit (intelektualiści, oficerowie, księża), segregacja rasowa, sprowadzenie narodu do roli niewolników, gospodarcza grabież kraju.

W tym momencie widz odkrywa, jak Bolesław Kominek przeżył wydarzenia, jakich doświadczył jego kraj. Opowiadamy o życiu młodego księdza zmuszonego do potajemnego odprawiania obrządku religijnego. Aby lepiej uzmysłowić widzowi, czym było wówczas życie księdza na terytorium przyłączonym do Rzeszy, życie Kominka pokazano w łatwiejszym do zilustrowania kontekście sytuacji polskiego kościoła w tym okresie.

Widz opuszcza przestrzeń pierwszego aktu, oglądając dwie instalacje.

Pierwsza z nich to pozbawiony komentarzy film skomponowany z mocnych obrazów niemieckiej okupacji w Polsce. Widz przeżywa szok wywołany brutalnością obrazów, ale też siłą przekazu.

Druga instalacja to duża fotografia, na której dostrzegamy urnę, która kryje coś, co może się wydawać popiołem ze spalonych papierów. Są to resztki bezcennej kolekcji manuskryptów spalonej metodycznie przez nazistów w polskiej Bibliotece Narodowej w 1944 roku. Tragiczne resztki, które jawią się jako symbol zdecydowanej woli zniszczenia spuścizny artystycznej i intelektualnej Polski.

© Tempora

AKT 2: W cieniu Stalina: 1945–1956

Przesłanie

O ile w Zachodniej Europie wyzwolenie jest synonimem wolności, o tyle inaczej dzieje się w Polsce, która doświadcza sowieckiej dominacji. To właśnie w tej trudnej i niebezpiecznej sytuacji Bolesław Kominek zaczyna odgrywać coraz ważniejszą rolę w polskim kościele.

W centrum przestrzeni opowiadającej drugi akt naszej historii, znajduje się popiersie Stalina i mapa, taka jak ta, na której Stalin w czasie konferencji w Poczdamie narysował nową wschodnią granicę Niemiec, jednym pociągnięciem ołówka decydując o losie milionów osób. Widz rozumie, że wojna pozostawi niezatarte i głębokie ślady w historii relacji niemiecko-polskich. To właśnie odkrywa widz w pierwszym module przestrzeni.

Kolejny element to mapa, która pozwala uzmysłowić sobie różne granice Polski na przestrzeni około 150 lat. Ta mapa odgrywa zasadniczą rolę w zrozumieniu wydarzeń, które zostaną opowiedziane widzowi. Obok mapy zaprezentowano filmy i zdjęcia archiwalne, które pozwalają widzowi zobaczyć, w jakim stanie kraj znajdował się po zakończeniu wojny. Widz odkrywa też nowe polityczne rozdanie: przejście władzy przez partię komunistyczną.

Następny moduł w pewien sposób uszczegóławia poprzedni, gdyż akcentuje szczególny proces, który przebiegał w Polsce pod koniec wojny – wzajemną wymianę ludności. Jak widać na mapie, Polska straciła ziemie na wschodzie, ale zyskała na zachodzie. Ludność niemiecka zmuszona była opuścić tereny, które stały się polskie, podczas gdy Polacy musieli opuścić terytoria przyznane różnym

republikom radzieckim. O ile mapa będzie służyć widzowi jako wizualizacja przemieszczeń ludności i pozwoli mu ocenić ich zasięg, o tyle nie wystarczy, aby opisać zamęt i chaos towarzyszący tej „wędrowni ludów”. Dopiero przedmioty (klucze domu opuszczonego w pośpiechu, relikwie zabrane ze sobą), a nade wszystko świadectwa słowne pomogą widzowi odczuć ogrom nieszczęść tych ludzi.

Akcent zostanie położony na wysiedlenie ludności niemieckiej, co pozwoli wytłumaczyć najbardziej znany fragment listu, który Kominek wystosuje później do swoich braci biskupów niemieckich, a który zostanie przypomniane, kiedy widz je odkryje: „udzielamy wybaczenia i prosimy o nie”.

Ostatni moduł tej części zwięźle przedstawia Polskę zsovietyzowaną. Jest on konieczny, gdyż zarysowuje kontekst, w jakim będzie działał Bolesław Kominek. Zdjęcia, filmy, gazety i świadectwa opowiadają o odrzuceniu planu Marshalla przez Polskę, o latach stalinowskich, ze szczególnym uwzględnieniem internowania kardynała Stefana Wyszyńskiego, o represjach po poznańskim Czerwcu 1956 i o odwilży.

© Tempora

AKT 3: Droga do pojednania: 1956–1974

Przesłanie

Pokazać drogę do pojednania. „Sposób mówienia nie może być nacjonalistyczny, lecz musi być europejski w najgłębszym znaczeniu tego słowa. Europa to przyszłość – nacjonalizmy są wczorajsze.” (Bolesław Kominek, 1965)

Trzeci akt wystawy rozpoczyna przestrzeń o nieco bardziej osobistym charakterze, gdzie zapraszamy widza, aby nabrał trochę dystansu. Wszystko co widz do tej pory widział, słyszał i poczuł na tej wystawie przywiodło go z pewnością do konkluzji, że pojednanie niemiecko-polskie należy do rzeczy niemożliwych. Dlatego prowadzimy widza powoli w tym kierunku, pozwalając mu odkryć zapowiedzi pojednania i pokazując, że Bolesław Kominek nie był jedynym jego twórcą. Powstanie stowarzyszenia Akcja Znak Pokuty, które zamierza działać na rzecz pojednania Niemców z narodami, które ucierpiały w czasie wojny, homilia kardynała Juliusa Döpfnera wygłoszona w Berlinie, „Memorandum Wschodnie” niemieckiego Kościoła ewangelickiego z 1965 r. – to są fakty, z którymi zapoznaje się widz. Zaczyna on rozumieć, że te oraz inne wydarzenia stanowią kontekst, w którym kardynał

Bolesław Kominek będzie mógł napisać orędzie i w którym pojednanie stanie się możliwe pomimo różnic.

Czyż nie tą samą drogą podążał, tyle że na swój sposób, Bolesław Kominek, redagując w 1965 r. *Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w chrystusowym urzędzie pasterskim*? List przedstawiamy w formie okazałej instalacji: widzimy projekcję – karty *Orędzia* wychodzą z maszyny do pisania, na której zostało ono sporządzone, podkreślone są niektóre fragmenty. Instalacji odtwarzającej w podniosły sposób tworzenie *Orędzia* towarzyszą faksymile oryginalnych kart listu, co pozwala każdemu, kto ma na to ochotę, przeczytać całość.

Widz może następnie zapoznać się z chłodną odpowiedzią niemieckich biskupów na przesłanie Kominka. Ale może również dowiedzieć się, jakie były skutki listu, jak został przyjęty w społeczeństwie polskim, szczególnie jak zareagowała władza i partia komunistyczna, które zorganizowała nagonkę na biskupów.

A Kominek? Pokazujemy 9 lat życia, które zostały mu od czasu podpisania „przesłania”. Zostaje w końcu mianowany polskim biskupem archidiecezji wrocławskiej, co zatwierdza bulla Pawła VI *Episcoporum Poloniae coetus*, dostępuje zaszczytu i otrzymuje nominację kardynalską – pokazujemy jego pastorał i kapelusz kardynalski. Ale jest pod ciągłym nadzorem agentów tajnej policji – obrazują to zdjęcia kardynała, które tajne służby wykonały w jego mieszkaniu! W tym module pokazujemy również uroczystości pogrzebowe Bolesława Kominka.

© Tempora

FINAŁ

Na ekranie szybko pokazywana jest seria wydarzeń, które są etapami na drodze do pojednania: krąg niemieckich intelektualistów katolickich, zwany Bensberger Kreis i jego memoriał, zmiana nastawienia katolików niemieckich wobec Polski, Willy Brandt klęczący przed Pomnikiem Bohaterów Getta w Warszawie, podpisanie *Układu pomiędzy RFN a PRL o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków* (jego znaczenie ograniczył Trybunał Konstytucyjny w Karlsruhe), wybór Jana Pawła II, ruch solidarności społeczeństwa niemieckiego w RFN po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, wspólna deklaracja katolików niemieckich i polskich z 1989 r., wizyta kanclerza Helmuta

Kohla w Polsce i msza pojednania w Krzyżowej w obecności kanclerza Kohla i premiera Polski, katolika Tadeusza Mazowieckiego, traktat między RFN a RP z 14 listopada 1990 r. uznający zachodnią granicę Polski, traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między RFN a Polską z 1991 r., przystąpienie Polski do UE w 2004 roku.

Na koniec chcemy zainspirować widza do refleksji, czemu służyć mogą wizje współczesnych artystów, przedstawiamy zatem obraz *Work in progress*, który przypomina, że historię Europy tworzą rozłamy i pęknięcia oraz że zjednoczenie Europy jeszcze się nie zakończyło.

5. Wrocław, Europejska Stolica Kultury 2016

Europejska Stolica Kultury Wrocław 2016 to rozpisany na kilka lat z kulminacją w 2016 roku program składający się z 400 projektów, w których skład wchodzi około tysiąca wydarzeń artystycznych, festiwal, koncertów i imprez w przestrzeni miejskiej oraz zestaw programów społecznych, kulturalnych i edukacyjnych skierowanych do mieszkańców Wrocławia. Istotnymi punktami Europejskiej Stolicy Kultury we Wrocławiu są też inicjatywy wrocławian współtworzących program ESK, m.in. dzięki programowi mikroGRANTÓW, czy zainicjowanym w tym roku Parkom ESK.

Nad realizacją planu ESK WRO 2016, stanowiącego element strategii rozwoju Wrocławia, pracuje zespół ekspertów, menedżerów, artystów skupionych wokół Biura Europejskiej Stolicy Kultury Wrocław 2016. Program imprez konstruuje kuratorzy poszczególnych sekcji (architektura, film, literatura, muzyka, opera, sztuki wizualne, teatr, performance), połączeni spójną wizją miasta – tętniącego kulturą forum.

Wrocław jest pierwszym polskim miastem, który otrzymał prestiżowy tytuł Europejskiej Stolicy Kultury w obecnym kształcie (w 2000 roku Miastem Kultury Europejskiej był Kraków). Ideą ESK, która jest programem Unii i Komisji Europejskiej, zainicjowanym w 1985 r. przez grecką minister kultury Melinę Mercouri, jest wzajemne poznanie, zbliżenie i dialog międzykulturowy Europejczyków. Miasta noszące tytuł ESK przez rok skupiają na sobie uwagę całej Europy.

© Tempora

6. Tempora / Muzeum Europy

6.1. Tempora

Tempora – belgijska agencja zajmująca się koncepcją, realizacją, promocją i zarządzaniem wydarzeniami kulturalnymi, założona w 1998 r., jest obecnie jednym z liderów na rynku europejskim.

Tempora prowadzi swoją działalność opartą na kompetencjach interdyscyplinarnego zespołu około 40 współpracowników, realizujących i zarządzających powierzonymi jej projektami: szefowie i kierownicy projektu, architekci, graficy, projektanci, scenografowie, dokumentaliści, eksperci w dziedzinie multimedii, itp.

Temporę charakteryzują dwa elementy:

- wyjątkowa zdolność integracji kompetencji, która pozwala agencji podejmować działania w pewnych wybranych fazach procesu tworzenia wystawy lub prowadzić projekty całościowo od koncepcji, poprzez rozwój i produkcję wystawy, do promocji i przyjmowania widzów,
- doświadczenie międzynarodowe w Europie, Azji, Ameryce Północnej, zdobyte dzięki zarządzaniu dużymi projektami obejmującymi opracowywanie koncepcji i tworzenie wystaw i międzynarodowych muzeów, jak też prezentacji za granicą wystaw tworzonych i pokazywanych najpierw w Belgii.

Tempora opiera swoje działania na kilku wartościach:

- poszanowanie miejsca i jego historii,
- wyeksponowanie kolekcji,
- zachowanie równowagi między elementami rozrywkowymi, estetyką oraz ścisłe przestrzeganie naukowego charakteru przedsięwzięcia,
- docieranie do jak najszerszej publiczności, troska o aspekty pedagogiczne.

Tempora jest między innymi związana umową ramową z Muzeum Europy, zapewniając muzeum realizację wystaw i czuwając nad ich pokazywaniem w Europie i na świecie.

Stowarzyszenie Tempora od momentu swojego powstania w 1998 r. zrealizowało wiele projektów zarówno wystawienniczych, jak i obejmujących tworzenie stałych szlaków. Oto kilka przykładów:

Wystawy Muzeum Europy:

- *Piękna Europa. Czasy wystaw światowych 1851–1913* (Bruksela 2001–2002),
- *Bóg(owie) – sposoby użycia* (Bruksela 2006, Madryt 2007, Quebec 2010, Ottawa 2011, Paryż 2012, Warszawa 2013)
- *Europa – to nasza historia. 50 lat przygody europejskiej* (Bruksela 2007, Wrocław 2009)
- *Ameryka – to też nasza historia!* (Bruksela 2010)
- *1914–1918 – to też nasza historia!* (Bruksela 2014–2015)
- *Islam – to też nasza historia! 14 wieków obecności islamu w Europie* (Belgia, Niemcy, Włochy, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Turcja 2016–2018)
- *La Shoah par Balles* (we współpracy z Mémorial de la Shoa w Paryżu – Bruksela 2010)
- *Be.WELCOME, imigracja w Belgii* (we współpracy z Atomium – Bruksela 2010)
- *Przebaczenie i pojednanie. Kardynał Kominek, nieznanego ojciec Europy* (we współpracy z Urzędem Miejskim Wrocławia i Muzeami Watykańskimi – Watykan, Berlin, Wrocław, Bruksela, 2015)

Wystawy realizowane na zamówienie klientów:

- *Do stołu!* (Bruksela, Libramont)
- *To Nasza Ziemia!* (Bruksela 2008, Warszawa 2009)

- *Renesans 2.0* (Mons)
- *Zobaczone w radio! 100 lat radia w Belgii* (Bruksela)
- *Agies at war* (Bastogne War Museum 2014)
- *21 Rue la Boetie, Picasso, Matisse, Braque, Léger i marchand Paul Rosenberg* (Liège 2016, Paryż 2017)

Stałe ścieżki turystyczne

- *Espace Chimay* (Belgia 2012)
- *Centrum Informacji Turystycznej w Poznaniu* (Polska 2014)
- *Muzeum II wojny światowej w Gdańsku* (Polska 2014)
- *Czekoladowe miasteczko w Belgii* (Bruksela, Koekelberg 2014)
- *Muzeum la Ducasse* (Mons, Europejska stolica kultury)
- *Artoteka* (Mons, Europejska stolica kultury)
- *Ferma w Hougoumont* (Waterloo 2015)
- *Replika jaskini Chauveta w Vallon-Pont d'Arc* (Francja 2015)

6.2. Muzeum Europy

Muzeum Europy powstało w 1998 r. w Brukseli z inicjatywy grupy osób wywodzących się ze spółki cywilnej. Misją Muzeum jest docieranie do jak najszerszej publiczności, której prezentujemy wystawy i zapraszamy do działań związanych z historią Europy i wyzwaniami, jakie niesie współczesność.

Celem Muzeum Europy jest promocja oraz oferta działań i produktów kultury, turystycznych, rekreacyjnych i edukacyjnych adresowanych do szerokiej publiczności, pomagających w zrozumieniu Europy, jej cywilizacji, jej stosunków z innymi cywilizacjami, jak też budzących poczucie tożsamości jej współobywateli.

Muzeum Europy prowadzi swoją działalność poprzez tworzenie koncepcji, produkcję i organizację wystaw i wydarzeń kulturalnych. Muzeum tworzy i prowadzi dystrybucję publikacji dotyczących realizowanych wystaw i wydarzeń (katalogi, książki, akta z sympozjów).

Muzeum Europy zrealizowało samodzielnie i we współpracy z innymi instytucjami liczne projekty dużych ruchomych wystaw.

- *Piękna Europa. Czasy wystaw światowych 1851–1913* (Bruksela 2001–2002),
- *Bóg(owie) – sposoby użycia* (Bruksela 2006, Madryt 2007, Quebec 2010, Ottawa 2011, Paryż 2012, Warszawa 2013)
- *Europa – to nasza historia. 50 lat przygody europejskiej* (Bruksela 2007, Wrocław 2009)
- *Ameryka – to też nasz historia!* (Bruksela 2010)
- *1914–1918 – to też nasza historia!* (Bruksela 2014–2015)
- *Islam – to też nasza historia! 14 wieków obecności islamu w Europie* (Belgia, Niemcy, Włochy, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Turcja 2016–2018)
- *La Shoah par Balles* (we współpracy z Mémorial de la Shoa w Paryżu – Bruksela 2010)
- *Be.WELCOME, imigracja w Belgii* (we współpracy z Atomium – Bruksela 2010)
- *Przebaczenie i pojednanie. Kardynał Kominek, nieznaną ojciec Europy* (we współpracy z Urzędem Miejskim Wrocławia i Muzeami Watykańskimi, Watykan, Berlin, Wrocław, Bruksela 2015)

7. Partnerzy projektu

KOMITET NAUKOWY

Przewodniczący

prof. dr hab. Krzysztof Pomian

emerytowany profesor CNRS w Paryżu i UMK w Toruniu
dyrektor naukowy Muzeum Europy w Brukseli

Członkowie

prof. dr hab. Antoni Dudek

profesor na Uniwersytecie Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
członek Rady Instytutu Pamięci Narodowej

dr Andrzej Grajewski

kierownik działu zagranicznego tygodnika „Gość Niedzielny” w Katowicach

dr Wojciech Kucharski

zastępca dyrektora Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu
wykładowca w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego

Winfried Lipscher

teolog, tłumacz, publicysta, współpracownik Bensberger Kreis
były radca ambasady Republiki Federalnej Niemiec w Polsce

prof. dr hab. Piotr Madajczyk

kierownik Zakładu Studiów nad Niemcami
Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa

mgr Marek Mutor

dyrektor Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu

ks. prof. dr hab. Józef Pater

protonotariusz apostolski
kanonik Wrocławskiej Kapituły katedralnej
dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu

prof. dr hab. Grzegorz Strauchold

kierownik Zakładu Historii Najnowszej i Zakładu Atlasu Historycznego w Instytucie
Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego

prof. dr hab. Anna Wolff-Powęska

Uniwersytet SWPS Wydział Zamiejscowy w Poznaniu

prof. dr hab. Klaus Ziemer

kierownik Katedry „Comparative Politics” w Instytucie Politologii Uniwersytetu Stefana
Wyszyńskiego w Warszawie

dr Robert Żurek

dyrektor oddziału Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu

Kurator wystawy

Krzysztof Pomian

Dyrektor artystyczny

Benoît Remiche

Dyrektor naukowy

Krzysztof Pomian, Elie Barnavi

Dyrektor ds. współpracy międzynarodowej

Isabelle Benoît

Produkcja

Manuel Carlos da Cunha Ferreira przy udziale Marion Descamps & Charlène Derbez

Dyrektor projektu

Isabelle Van den Broeke

Zarządzanie projektem

Karolina Ciejka

Idea i koncepcja

Krzysztof Pomian, Henri Depuis, Isabelle Benoit

Scenografia

Charlotte Aglave, Christophe Gaeta & Peter Logan

Opracowanie graficzne wystawy

Thibaut Penning & Sophie Vink

Opracowanie graficzne katalogu

Studio Graphique Indélébile

Opracowanie dokumentacji audiowizualnej

Tim de Bleser & André Ferreira

Badania ikonograficzne

Iga Litwinczuk

Logistyka

Pascal Decarpentrie, Ernesto Monteiro Correia, David Patam, Ernesto Perreira Correia, Raoul Bruyelle & Lucian Vasile

Inżynieria i elektromechanika

Pascal Piret

Tecnici Filippo Pultrone (e il gruppo EMC)

Tłumaczenia

Maurizio Capaldi Traductions, Linguanet, Lidex et IGTV we współpracy z Emilie Derom, Aisling Henrard & Lucia Bonafede, Małgorzata Sakwerda, Andrzej Głazek, Marcello Murgia

Księgowość i finanse

Christophe Brohez, Raphaël Remiche

Oraz wszyscy nasi koledzy z Tempory zajmujący się innymi projektami, którym pragniemy podziękować za ich rady i zachęty. Oni również przyczynili się do powstania tej wystawy.

Nicolas Saint-Cyr, Louisa Bouda, Vincent Delvaux, Didier Geirnaert, Maroussia Mikołajczak, Charlotte Piens, Sylvain Platevoet, François Henrard, François-Xavier Remion, Louise Schoemans, Ornella Vanhee, Jochen Suy, Yann Van Laer, Mathieu Pleitinx

Urząd Miejski Wrocławia:

Ewa Gołąb-Nowakowska (dyrektor Biura Współpracy z Zagranicą)

Jan Wais (zastępca dyrektora Biura Współpracy z Zagranicą)

Barbara Zielińska-Mordarska (dyrektor Wydziału Komunikacji Społecznej)

Agnieszka Głuszenkow-Kowalska

Maciej Gołębiowski

Agnieszka Jaszowska

Dorota Kawska

Jarosław Kozłowicz

Katarzyna Krawcewicz

Małgorzata Krzeszowska

Anna Helena Matkowska

Piotr Matunin

Joanna Niżyńska

Aleksandra Pierścińska-Lichwa

Adrianna Sawczyk

Maciej Skroban

Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”:

Marek Mutor (dyrektor)
Wojciech Kucharski (zastępca dyrektora)
Katarzyna Bock-Matuszyk
Paweł Biskupski
Ewa Sowińska

Zespół z Watykanu

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej
Szczególne podziękowania kierujemy do JE Piotra Nowiny-Konopki
Ambasadora Nadzwyczajnego i Pełnomocnego Rzeczypospolitej Polskiej
przy Stolicy Apostolskiej i Zakonie Kawalerów Maltańskich

Anna Kurdziel
Monika Niewójt
Małgorzata Połomska

Muzeum Europy

Antoinette Spaak (prezes)
Michel Praet (wiceprezes)
Marc Meurant (przewodniczący komitetu finansowego)
Etienne Davignon
Mia De Vits
Paul Dujardin
Mark Eyskens
Brigitte Gouder de Beauregard
Annemie Neyts-Uyttebroeck
Charlotte Piens
Benoît Remiche
Henri Simons
Paul F. Smets
Simone Susskind-Weinberger
Guy Verhofstadt
Melchior Wathelet

Pragniemy podziękować partnerom, którzy udostępnili swoje archiwa i dokumenty audiowizualne:

Archidiecezja Warszawska
Archidiecezja Wrocławska
Archiwum Akt Nowych
Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach
Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego
Archiwum Telewizji Polskiej SA
Bundesarchive
Bundesstiftung Flucht, Vertreibung, Versöhnung / Federal Foundation Flight, Expulsion,
Reconciliation
Corbis Images
Deutsches Historisches Museum (Berlin)
Instytut Pamięci Narodowej oddział we Wrocławiu

Konferencja Episkopatu Polski
Muzeum II Wojny Światowej (Gdańsk)
Muzeum Archidiecezji Wrocławskiej
Muzeum karykatury im. Eryka Lipińskiego w Warszawie
Muzeum Powstania Warszawskiego
Muzeum Zamoyskich w Kozłówce
Narodowe Archiwum Cyfrowe NAC
Norddeutscher Rundfunk
Ośrodek Karta
Repozytorium Cyfrowe Filмотeki Narodowej
Schlesisches Museum zu Görlitz / Silesian Museum (Görlitz)
Zakład Narodowy im. Ossolińskich „Ossolineum”
ZAIKS
Żydowski Instytut Historyczny

Danuta Ostrowska
Małgorzata Sporek

Pragniemy podziękować Alexandrowi Polzinowi, autorowi dwóch rzeźb Requiem i Podwójny Anioł oraz Marcowi Kreppie, właścicielowi rzeźb. Z Alexandrem Polzinem można się skontaktować poprzez Maestro Arts (www.maestroarts.com).

Pragniemy podziękować Johnowi Isaacsowi, autorowi rzeźby Czarne Ruiny oraz Jerome Jacobsowi, właścicielowi galerii Aeroplastics (www.aeroplastics.net).

Pragniemy również podziękować Bownikowi, autorowi zdjęcia urny, która znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie (www.bownikstudio.com).

8. Katalog

Z okazji wystawy przygotowano katalog w języku włoskim, który zawiera kilkanaście opracowań naukowych, 120 str. ilustrowanych. Katalog zostanie przetłumaczony na języki krajów, w których będzie prezentowana wystawa.

© Tempora

9. Informacje praktyczne

Czas ekspozycji wystawy w Watykanie: 23 października – 7 grudnia 2015 r.

Lokalizacja wystawy: namiot wystawienniczy na terenie Muzeów Watykańskich

Adres Muzeów Watykańskich: Viale Vaticano, 00165 Rzym

tel.: +39 06 69884676, +39 06 69883145

Godziny otwarcia: od poniedziałku do soboty w godz. 9.00–18.00

(kasy czynne w godz. 9.00–16.00)

Ceny biletów wstępu (do Muzeów Watykańskich):

- bilet normalny – 16 EUR
- bilet ulgowy – 8 EUR
 - przysługuje: dzieciom i młodzieży w wieku 6–18 lat; studentom do 25 roku życia; duchownym i osobom zakonnym; pielgrzymom po okazaniu listu polecającego z ich macierzystej diecezji; pracownikom biur, ministerstw i organizacji działających na terenie Stolicy Apostolskiej oraz członkom ich rodzin (małżonkom, dzieciom, rodzeństwu)
- wstęp wolny – dla wszystkich zwiedzających w każdą ostatnią niedzielę miesiąca
poza tym przysługuje: dzieciom poniżej 6 roku życia; dyrektorom muzeów, ministerstw i innych instytucji rządowych powołanych do celu ochrony dziedzictwa archeologicznego i artystycznego; osobom ze stwierdzonym stopniem niepełnosprawności powyżej 74% wraz z osobą towarzyszącą (tylko jeśli osoba niepełnosprawna nie jest samodzielna); członkom stowarzyszeń ICOM (International Council of Museums) oraz ICOMONS (International Council of Monuments and Sites)

Dojazd (do Muzeów Watykańskich):

- ze stacji Termini
metro linia A, kierunek Battistini, stacje: Ottaviano – S. Pietro-Musei Vaticani; Cipro;
- z lotniska Leonardo da Vinci (Fiumicino)
pociąg Express Leonardo do stacji Termini dalej metrem (jak wyżej);
- z lotniska Ciampino
bus lotniskowy Terravision Pullman do stacji Termini dalej metrem (jak wyżej);
(przejazd taksówką z obu lotnisk trwa około 40 minut)
- metro
linia A, stacje: Ottaviano – S. Pietro-Musei Vaticani; Cipro (z obu stacji ok. 10 minut piechotą);
- bus
49, przystanek przed wejściem do Muzeów Watykańskich,
32, 81, 982, Piazza del Risorgimento – końcowy przystanek linii (dalej 5 minut piechotą),
492, 990, Via Leone IV / Via degli Scipioni (5 minut piechotą);
- tramwaj
19, Piazza del Risorgimento (5 minut piechotą);
- taksówki
postój taksówek Viale Vaticano, przed wejściem do Muzeów Watykańskich;
- samochód
płatne parkingi wzdłuż Viale Vaticano oraz w okolicy